

Стефан Анчев / Stefan Ancev

ЮГОСЛАВИЯ В КРАЯ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА — СБЛЪСЪК НА ИНТЕРЕСИ МЕЖДУ СССР, САЩ И ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

*Югославии в конце второй мировой войны —
конфликт интересов между СССР, США и
Великобритания*

До сентября 1939 г. Запад владел Балканами экономически и политически. Длительное время он использовал государства региона в своих планах, и практически российское, а в данном случае советское, влияние было полностью нейтрализовано. В конце войны ситуация полностью изменилась. Славянский противник, каковой была Российская империя, снова вернулся на старые позиции, но на этот раз — еще более могущественным и уже в облике СССР. Последние месяцы войны превратились в подготовку будущей конфронтации между Востоком и Западом. Цель всегда была одной и той же — борьба за ресурсы, но теперь она была как бы „завуалирована” идеологией.

В конце Второй Мировой войны Югославия была одной из балканских стран, которые стали определенным объектом в планах „трех великих” из антигитлеровской коалиции. Сущность их требований и занимаемая в соответствии с этим позиция в значительной степени были индикатором последующего двухполюсного разделения мира.

Ключовые слова: США, Югославия, Великобритания, вторая мировая война

На 6 април 1941 г. започва масирана бомбардировка на Белград, а с това и нашествието на хитлеристка Германия срещу Югославия. На 17 април идва и капитулацията пред нашественика. Правителството което идва на власт на 27 март и със своята политика става причина за германското нахлуване, емигрира заедно със своя крал Петър II. Първо в Лондон, а след това в Кайро е създадено емигрантско правителство. На 29 август 1941 г. в окупираната и на мястото на вече несъществуваща първа Югославия е създадено колаборационистко правителство начело с Милан Недич.

След окупирането от Германия и по време на Втората световна война, Югославия все така продължава да играе важна роля в балканската политика на

Великобритания. По отношение съпротивителното движение в страната симпатиите и подкрепата на Форин офис са на страната на Драголюб (Дража) Михайлович и неговите четници. Дори още в началото на войната срещу СССР той е инструктиран от Лондон да не допуска преминаването на въоръжената борба в комунистическо въстание в полза на СССР¹. Така още от началото на войната се определят вътрешните политически нагласи и адекватната на тях външнополитическа ориентация. Вероятно това е една от причините да не се постигне съгласие за съвместни бойни действия при съответната координация. Чувствайки западната подкрепа, Михайлович действа против партизанските отряди на Тито, но заедно с това се съюзява и с ген. Недич и германските окупатори за обща борба срещу обозначения и от Берлин, и от Лондон враг. Между двете съпротивителни сили се водят истински сражения, като в крайна сметка английската дипломация трябва да спасява от унищожение четническите отряди на Михайлович.

През 1941 г. Шумадия и Западна Сърбия се обособяват като свободни партизански зони, известни под името “Ужицка република”. Й. Б. Тито и неговият щаб са във връзка със съветското правителство откъдето чрез коминтерна получават насоки за конкретни действия. По същото време Д. Михайлович определя като своя цел реализирането на “Начертанието” – създаването на Велика Югославия, с велика Сърбия в нея. Обща граница между Сърбия и Черна гора и Сърбия и Словения, чрез почистването на Санджака от мюсюлманите и на Босна и Херцеговина от мюсюлманите и хърватите². През ноември 1942 г. партизанските сили в страната вече съставляват 2 корпуса, 9 дивизии, 37 бригади и много партизански отряди, включващи общо 150 хил. човека. Събитията на Източния фронт и чувството за военна сила, която може да контролира значителни територии в окупирана Югославия (през втората половина на 1942 г. под неин контрол е 1/5 от територията на страната), дава самочувствие и основание за създаването на Югославската народноосвободителна армия (ЮНОА). Необходимостта от ръководен орган на тази изпълнителна сила води до създаването на Антифашистко вече за народно освобождение на Югославия (АВНОЮ). Първата негова сесия е свикана в Бихач през ноември 1942 г. Капитулацията на Италия през септември 1943 г. променя военната обстановка в Югоизточна Европа, като това се отразява и върху събитията в окупирана Югославия. Още от пролетта на 1943 г. Отделът за специални операции в Кайро променя отношението си към Д. Михайлович³. Лондон дава все повече сигнали, че има намерение да оттегли поддръжката си от своето доскорошно протеже. В края на май 1943 г. с мисия при партизаните е изпратен оксфордският преподавател по история Ф. Дикин.

На 29–30 ноември 1943 г. на неговата втора сесия в босненския град Яйце антифашисткото вече е обявено за *върховен законодателен и изпълнителен представителен орган на Югославия*. Тогава е учреден и Национален комитет за освобождение на Югославия (НКОЮ) с председател Й. Б. Тито, който получава военното звание маршал. Прието е решение за забраната на крал Петър II за връ-

щането му в страната, като се лишава емигрантското правителство от държавна представителност. В декларацията от втората сесия на АВНОЮ се определя Югославия като *държава на демократична федеративна основа и обединение на равноправни народи*⁴. Още в първите месеци на своето създаване югославската армия трябва да се справи с хвърлените срещу нея войски на противника, изпълняващи изработения от обединеното германско и италианско командване план (от 19 декември 1942 г.) за унищожаване “държавата на Тито”.

До лятото на 1943 г. САЩ не проявяват заинтересованост по отношение на Югославия като балканска държава и събитията, свързани с нея. През май с. г. Държавният департамент е впечатлен от сериозното съотношение между партизанските сили и тези на четниците. Отношението към Дража Михайлович съвпада с промяната на позицията по отношение на него и от страна на Форин офис. През лятото на 1943 г. са установени първите контакти между САЩ, ЮНОА и четниците. През август към английската мисия при партизаните се присъединява и американският офицер Фариш. Михайлович е удостоен с по-голямо внимание, лично от шефа на американското Управление на стратегическите служби ген. Donovan, съпровождан от капитан Мансфилд. През септември в Босна е прехвърлен Фицрой Маклийн, който е натоварен от Чърчил с проучването на възможността за бъдещо сътрудничество между Форин офис и партизанското движение. Срещата му с Тито определя параметрите на последвалото сътрудничество между партизаните и британското правителство. Установена е връзка и с Отдела за специални операции (СОЕ) в Кайро. *Направената от Маклийн преценка от началото на ноември 1943 г. в докладите му до Чърчил е от голямо значение за преориентацията на подкрепата от Лондон към ЮНОА и изоставянето на нейния противник – четниците на Д. Михайлович*⁵. През септември 1943 г. в Националната държава Хърватия (НДХ) също настъпват промени. Няколко дена преди капитулацията на Италия лидерът на усташкото движение Анте Павелич се оттегля от министър-председателския пост, заменен от Никола Мандич, който оглавява два поредни кабинета до май 1945 г.⁶ След 1941 г. се забелязва и първото напрежение във военното сътрудничество между хървати и мюсюлмани. През следващата година сред мюсюлманите все по-популярна става идеята да обединение на Босна и Херцеговина с Германия. Създаването на комитета “Народно спасение” засилва тази нагласа. Неговите водачи предлагат на Хитлер създаването на Жупа Босна – административно политическа единица поставена под негова власт и притежаваща своя мюсюлманска армия. Реализирането на подобна идея е изгодно за Третия райх във връзка с по-ефективна борба срещу партизаните. През юни 1943 г. в Босна и Херцеговина вече е формирана прочутата Ханджар дивизия (XIII СС Доброволческа дивизия, състояща се от 60% мюсюлмани и 30% германци), която трябва да се бори срещу партизанското движение в областта⁷.

Решението от втората сесия за създаването на независима демократична федеративна Югославия е посрещнато враждебно от западните държави. Някои ав-

тори долавят нюанси в това отношение, но и Форин офис и Държавният департамент в края на 1943 г. се отнасят отрицателно към признаването на властта на Втора Югославия⁸.

Това отношение на САЩ към освободителното движение се запазва и през първите месеци на 1944 г. Много по-благоприятно е тяхното отношение към емигрантското правителство в Лондон. При размяна на мнения с техни колеги от Форин офис става ясно, че САЩ нямат намерение да признават НКОЮ, като продължават да поддържат краля и законното югославско правителство в емиграция. Тази позиция се поддържа и от водещия американска военна мисия в СССР ген. Дину. През април 1944 г. във връзка с посещението на делегация от НКОЮ той получава инструкции “за избягване на всякакви контакти с югославската делегация в Москва от официален или протоколен характер, които могат да се изтълкуват като политическо признание на Националния комитет”⁹. Съвсем друга е позицията на Кремъл. *На 17 януари 1944 г. за Югославия заминава съветска военна мисия. Чрез нея е поставено началото на връзка между ЮНОА и Върховното главно командване на съветската армия. На базата на постигнатите в Техеран договорености още в началото на март Москва иска предоставянето на коридор през освободената от съюзническите войски територия в Италия, за връзка с Югославия. Тази активност на Москва безпокои Чърчил, който няколко пъти обръща внимание на А. Идън за обезпокоително голямото руско присъствие в щаба на Тито, което показва недвусмислено отношението на Москва към утвърждаването на нова Югославия*¹⁰.

След съюзническия десант през лятото на 1944 г. плановете на Чърчил за изпреварване на съветската армия при нейното настъпление на запад се свързват с друга балканска държава. В Италия той обсъжда с ген. Александър възможността за използването на югославската територия като изходна точка при заемане на важни позиции от англо-американските войски в Централна Европа. Обхванат от тази амбиция в средата на август 1944 г. Чърчил се среща с Тито в Неапол. Английският премиер използва всякакви идеи, за да спечели на своя страна маршала на ЮНОА. *Обсъден е и въпросът за бъдеща балканска федерация. Тито не показва особен интерес към тази идея, като обяснява, че целта на югославската съпротива е изграждането на югославска федерация, а не на балканска.* Известен приоритет в английските интереси свързани с Югославия има и въпросът свързан с отношенията между югославското емигрантско правителство и кралят в Лондон от една страна и фактическото управление на страната от НКОЮ¹¹. През май той търпи известно развитие свързано с промяна в позицията на Лондон. В писмо до Тито Чърчил показва, че приема предложението на Сталин за промени в емигрантското правителство, в тази посока и отношението към Михайлович, като за кандидат премиер е набелязан И. Шубашич, един от тези политици, който не е компрометиран от съюз с четническия генерал и е готов да сътрудничи с НКОЮ. Сталин също е информиран от английския премиер за този вариант относно бъдещото югославско правителство¹².

Преговорите между Тито и И. Шубашич (министър-председател, но все още без кабинет) се водят в средата на юни на остров Вис в Адриатическо море. Чрез тях се прави опит да се игнорира ролята във властта на НКОЮ, като негови членове влязат в кралското правителство, а крал Петър II бъде признат за върховен главнокомандващ. Този изготвен под британска диктовка план е отхвърлен от делегацията на нова Югославия, която има сериозна база за поставяне на условия от нейна страна – управлява значителна част от страната и е поддържана в своята политика от СССР¹³. По време на преговорите Шубашич получава и отговора от наркома на външните работи на СССР, в който недвусмислено се изразява подкрепа на ръководения от Тито НКОЮ. В него Д. Михайлович (външният министър в задграничното правителство) е поставен сред съучастниците на окупаторите, а възстановяването на отношенията с новото югославско правителство е в зависимост от отношенията му с Националния комитет. Все пак на 16 юни 1944 г., между представителите на бъдеща нова Югославия и Шубашич, се достига до споразумение, резултат на компромиси и от двете страни. В новия кабинет са включени двама министри предложени от НКОЮ. Приети са и исканията на Националния комитет негови представители да бъдат поставени на дипломатически постове в страните от антихитлеристката коалиция и в междусъюзническите организации. Като компромис от своя страна Комитетът приема да не повдига въпроса за краля и монархията до освобождаването на страната и да сътрудничи с правителството на Шубашич, при изпълнение на поставените по-горе от него условия. Тогава според маршал Тито ръководството на нова Югославия се разглежда по-вече като перспектива, отколкото като настояще¹⁴. През първата половина на 1944 г. Държавният департамент разглежда НКОЮ като заплаха за запазването на “демокрацията” в Югославия. Тази позиция може да се разглежда като реакция срещу всякакъв вид управление, което не е подчинено на Вашингтон, или като привързаност към монархическото правителство в Лондон. Която и версия да се приеме, от посочените по-горе, едва ли става въпрос за защита от Вашингтон на интересите на всички национални и религиозни общности в многонационалната държава Югославия. В сравнение с променената позиция на Форин офис към колаборациониста Михайлович, от Вашингтон не гледат така скептично на неговата личност и обкръжение. Помирението между краля в изгнание и Тито, като единствена възможност за следвоенното развитие на Югославия, не удовлетворява Вашингтон откъдето са против доминирането на сърбите в нейното развитие. Тази нагласа води до “желанието” за отсрочка на югославския въпрос за след войната.

Като разглеждам британската политика по това време (май–юни 1944 г.) трябва да отбележа, че чисто териториалните претенции се обличат в идеологически одежди, което по-късно ще стане всеобща практика по време на “студената война”, за да имат териториалните претенции на Запада към загубените за тях територии на Изток общо приемлива обосновка. На 5 май Форин офис прави опит да ангажира СССР със своята идея за “отговорност на всяка една от балканските

държави”, като предлага реализацията на тази идея да бъде обвързана с “работно споразумение” на голямата тройка. По същото време Чърчил споделя с А. Идън опасенията си от “болшевизацията на Балканите”, резултат от “комунистическите интриги в Италия, Югославия и Гърция”¹⁵. Всичко това става, когато основните военни действия се водят на Източния фронт, а дълго протаканият десант на съюзниците в Южна Франция все още е нереализиран замисъл.

През втората половина на 1944 г. във Вашингтон започват да обръщат по-голямо внимание на НКОЮ и на действията на ЮНОА. На 27 септември 1944 г. Чърчил си “изпросва” среща със Сталин във връзка с бъдещата роля на Съветския съюз във войната срещу Япония, а както ще стане ясно и по-късно, и по други въпроси. Четири дена преди тази среща Рузвелт пише на съветския премиер, че няма нито един въпрос от военен или политически характер, от който САЩ да не се интересуват¹⁶. Като се има предвид, че тези събития стават по време когато на 5 октомври е постигнато българо-югославското споразумение от Крайова и когато Трети украински фронт започва операцията за освобождаването на Белград, не може да не се допусне, че ще се обсъжда и значението на балканските държави в политиката на голямата тройка. От друга страна, все по-очевидно става желанието на Държавния департамент за намеса в съдбата на следвоенна Югославия.

Според предложението на Чърчил в следвоенна Югославия съотношението на влияние между западните държави и СССР трябва да бъде 50:50. Драсването на Сталин със син молив върху бележката с направеното “процентово разпределение”, не означава, че той изразява конкретна позиция: съгласие или несъгласие. В последвалата преписка между „тримата големи” никъде не се споменава, за сключено през октомври 1944 г. споразумение за разделянето на Балканите на “сфери на влияние”. Действително по-късно – на 3 декември 1944 г., английският премиер напомня на съветския си колега за постигнатата в Москва договорка за воденето на съвместна политика по отношение на Югославия. Вече в края на април 1945 г., Чърчил се оплаква, че събитията там не показват постигнатия паритет, на което Сталин отговаря, че “не може да се съгласи с неговите доводи”¹⁷.

По въпроса за бъдещото югославско правителство на 21 октомври в общо съветско-британско комюнике се заявява желанието за обединение на кралското югославско правителство и правителството на НКОЮ. Това е политически компромис преди всичко между двете велики сили с интереси на Балканите, отколкото между новата и старата форма на управление в Югославия. Чърчил продължава да гради надежди за реализация на амбицията си да пресече пътя на съветската армия в западна посока, сега вече от адриатическото крайбрежие в северозападна посока. От друга страна, поради воденето на военни действия от Трети украински фронт на югославска територия, Лондон не може да предприеме нещо конкретно и по-значително без съгласието на съветското командване. Що се отнася до конкретния текст на комюникето, в него не се определя нито формата

(начина) на обединение, нито условията при които то трябва да стане. *Може да се приеме, че това е поредното работно споразумение по пътя към печалбата на територия и влияние в надпреварата за следвоенната употреба.*

След постигнатото на 16 юни договаряне, въпросът за бъдещото югославско правителство остава все така неясен. През август–септември 1944 г. се засилва намесата на Форин офис за образуването на *единно правителство*. Отново, както по отношение на България и на Румъния, се използва познатият вече прием, да се декларира, че ще се признае *само така създадено правителство* при сключването на мирните договори. В деня на съветско-английските преговори в Москва (9 октомври 1944 г.) Тито предлага на Шубашич формирането на общ кабинет, като предлага преговорите за него да се проведат след 10–15 дни на освободената югославска територия. Четири дена по-късно е отправено съвместно послание с което Москва и Лондон изразяват заинтересоваността и одобрението си към тази среща. Преговорите между представителите на двете Югославии започват на 21 октомври 1944 г., ден след освобождаването на Белград. Шубашич отново трябва да приеме създаването на правителство с участието на представители от НКОЮ. *Подписаното на 1 ноември 1944 г. Белградско споразумение Тито-Шубашич, допълнено на 7 декември същата година, на практика потвърждава създаването на Демократична федеративна Югославия (ДФЮ)*. До решението на Учредителната скупщина кралят предава прерогативите на регентски съвет, назначен по споразумение между председателя на НКОЮ и Шубашич. Доминиращото значение на Националния комитет се потвърждава от факта, че изпълняващите кралски функции съвет *има само представителна роля, без реални права във властта*. Така, въпреки направените усилия, Форин офис губи поредната битка за влияние в балканска държава. От своя страна Държавният департамент, въпреки че не се обявява открито против споразумението, поощрява неговите противници в емиграция, обединени около крал Петър II¹⁸. На 11 януари 1945 г. кралят се отказва от вече формулираното споразумение и иска неговата ревизия. Така преди Кримската конференция кризата във връзка с Югославия се задълбочава. Въпреки че Чърчил демонстрира възмущение от действията на краля (определен от него като “своеволен младеж”), предприети без той да се консултира с английското правителство и дори против дадените му съвети, може да се приеме, че зад тази негова инициатива стои Форин офис. В противен случай, при явната подкрепа от страна на Москва в полза на НКОЮ, и при липса на възражение от Великите сили по отношение на споразумението, едва ли Петър II ще си позволи подобно самоубийствено политическо своеволие. Сталин настоява да се въведе в действие споразумението Тито–Шубашич. На 14 януари, Чърчил се опитва да спаси краля, обяснявайки на съветския лидер мотивите му за действията от 11 януари¹⁹. Само няколко седмици преди началото на Кримската конференция, Чърчил прави опит да спаси споразумението, защото много добре разбира, че с неговото проваляне отмират и

последните шансове на югославската емиграция за участие в управлението на нова Югославия, а с това и възможността на Форин офис за манипулирано влияние в нея. Поради липсата на каквито и да е обвързващи го обстоятелства, при този развой на обстановката, Държавният департамент реагира по-бързо, като първо на 23 януари, а след това и на 1 февруари 1945 г. заявява одобрението си към споразумението Тито–Шубашич. Чърчил прави същото. На 23 януари 1945 г. той пише до Сталин за необходимостта (в писмото това е формулирано като предложение от негова страна) “трите велики държави да въведат в действие споразумението Тито–Шубашич”, както и че “... никакво правителство съставено само от крал Петър или само от маршал Тито, да не бъде признавано”. Нещо повече, четири дена по-късно, в друго писмо до Сталин, Чърчил развива идеята за създаването на регентство като необходимост за осъществяването на споразумението Тито–Шубашич, независимо от позицията на краля по този въпрос²⁰. При този развой на събитията, кралят е принуден да отстъпи и да приема споразумението.

Югославският въпрос се обсъжда и на Кримската конференция. На 10 февруари, на нейното седмо заседание „се настоява” за незабавно изпълнение на споразумението Тито–Шубашич. Препоръчва се разширението на АВНОЮ чрез включване в него на членовете на последната югославска скупщина, които не са компрометирани като колаборационисти²¹. На 7 март е съставено коалиционно югославско правителство начело с Й. Б. Тито. Представителите на емиграцията получават само 3 места, между които е И. Шубашич, който става министър на външните работи. Неговите възможности обаче са ограничени, поради включването в Министерството на външните работи и югославските дипломатически представителства на комунисти или съюзници в НКОЮ. На 12 март 1945 г. за съветски посланик в Демократична федеративна Югославия е назначен И. В. Садчиков (на 24 март той предава акредитивните си писма в Белград), докато представител на ДФЮ в Москва продължава да бъде С. Симич. През март новото правителство е признато и от правителствата на САЩ и Великобритания. Възстановяването на дипломатическите отношения между СССР и балканските държави – България, Румъния и Югославия е от съществено значение за утвърждаването на формираните нови правителства в тези държави, за установяване и развитие на политическото (с всички последствия от това) влияние в тях, както и използването на тези обстоятелства като препятствие пред опитите на Великобритания и САЩ да заемат мястото на своя съюзник.

В началото на април 1945 г., по време на срещата на външните министри на СССР и ДФЮ, са обсъдени възможностите за икономическо сътрудничество между двете държави, като Шубашич не крие американските претенции в тази насока по отношение на Югославия. Въпросът за Истрия се превръща във възлов въпрос не само между Австрия и втора Югославия. С този следвоенен проблем се обвързва Великобритания и дори Ватикана, заради католиците в Словения. И по този въпрос Шубашич търси помощ от страна на Москва, като югославските претенции са

описани в специален меморандум до съветското правителство²². Както може и да се очаква, съветското правителство проявява постоянство в балканската си политика и заедно с военната помощ през май 1945 г. то оказва и дипломатическа подкрепа на ДФЮ по Триесткия въпрос, включващ Триест, Монфалконе, Горица и Пула²³. Претенциите на ДФЮ се подкрепят от три югославски корпуса, разположени на спорната територия. Още през февруари 1945 г., чрез фелдмаршал Александър, западните държави предлагат във всички спорни територии да се установи тяхно военно управление. На това Тито отговаря със свое предложение: *разделянето на спорната зона на две: едната под югославска военна и административна власт, а другата заедно с град Триест – под управлението на западните военни сили, но с осъществяването и на югославски граждански контрол във властта*²⁴.

В разменената кореспонденция между Сталин и Труман е очевидна защитата на съветския премиер на югославското искане за територията Истрия–Триест. Изтъкнатите аргументи са характерни за време на война. Сталин предлага установяването на демаркационна линия между военните части, командвани от фелдмаршал Александър и маршал Тито. И при това недоразумение съюзниците се разделят както винаги в съотношение 2:1 в полза на Запада. По този въпрос САЩ показва постоянство в неотстъпчивостта си. Тито не желае да се откаже от заетата от неговата армия територия, а Държавният департамент обявява спора между Югославия и Италия за *“принципен, засягащ мирното урегулиране на териториалните спорове и основен за траен мир в Европа”*. През втората половина на май този спор се превръща в основен проблем между СССР и втора Югославия, от една страна, и Великобритания и САЩ – от друга. Изправен пред вътрешни трудности и с мисъл за предстоящите преговори след края на войната, Тито отстъпва, като се съгласява за създаването на съюзническо военно управление върху територията на Триест–Истрия намиращо се под властта на Съюзническото военно командване в Средиземно море²⁵.

Неофициално този въпрос присъства и в съветско-британските отношения. В разговор с Чърчил, Сталин подчертава, че *“тези области трябва да бъдат присъединени към Югославия”*. В отговор на това британският премиер предлага (също неофициално) Истрия да се отдели в автономна област, което ще позволи на Австрия да получи излаз на Адриатика²⁶. Въпреки че съветското правителство не участва официално в събитията, то следи внимателно техния развой. Пряко ангажирани в тях са САЩ и преди всичко Великобритания. На 2 юни 1945 г. тези две държави предлагат на Тито проект според който югославското военно присъствие в въпросната зона да се сведе до 2 хил. човека. След около седмица положението се влошава. Става известно за съсредоточаването в района на Триест на значително число английски войски с 500 танка. На 9 юни, посланиците на Великобритания и САЩ и югославският министър на външните работи подписват в Белград споразумение, съответстващо на проекта, предложен от западните съюзници на 2 юни. Спорната зона (временно) е разделена и е поставена под англо-американски и под югославски контрол²⁷. Град Триест е от стратегическо значение както за Югославия, която свързва със Средиземно море, така и за Италия – за

която е изходна точка и плацдарм за експанзия на Балканите. На Потсдамската конференция²⁸ съветската делегация подкрепя югославското искане за премахване на територията Триест–Истрия на възстановената от западните държави административна система (съществувала там до 8 септември 1943 г.) и замяната ѝ с югославска гражданска администрация. През следващите месеци този въпрос става обект на обсъждане на следвоенните международни конференции на Съвета на министрите на външните работи.

На първата среща на Съвета на министрите на външните работи (СМВНР) в Лондон се обсъжда възможността Югославия да присъедини цялата провинция Венеция–Джулия (Юлийска Крайна), както и обявяването на Триест за свободно пристанище под югославски суверенитет. Впоследствие тази идея е отхвърлена²⁹.

По същото време страната влиза в поредната вътрешна политическа криза. Правителството на Шубашич подава оставка, позовавайки се на неизпълнението на споразумението Тито–Шубашич. Това дава повод на САЩ за намеса във вътрешните работи на Югославия. На 17 октомври 1945 г. те настояват да се отложат изборите и да се сключи ново споразумение, което да гарантира сътрудничеството на всички демократични елементи. На 21 октомври Москва подкрепя Белград с аргумента, че няма причина за намеса във вътрешните работи на страната, както по въпроса за сътрудничеството между отделните политически сили, така и по въпроса за изборите. Проведените на 11 ноември 1945 г. избори се печелят от Народния фронт. На 29 ноември 1945 г. Учредителната скупщина приема декларация за ликвидиране на монархията и провъзгласява новата държава – *Федеративна народна република Югославия (ФНРЮ)*. *На 31 януари 1946 г. е приета и нейната конституция. Според нея ФНРЮ е съюзна народна република, обединение на равноправни народи, изразили свободно своята воля за съвместен живот във федеративната държава. Скоро след това всяка от републиките приема своя конституция.*

На Парижката конференция на СМВНР САЩ се опитват да използват подготовката на мирния договор с Италия за оказване на натиск върху ФНРЮ.. Американският проект по разрешаването на териториалния спор е най-неблагоприятен за Югославия. В него се предвижда разделянето на областта на източна и западна. Предвидено е източната част, в която е и Триест и където живеят 200 хил. югославяни, да се предаде на Италия³⁰. Съветската страна застава в защита на югославските интереси.

През лятото на 1946 г. се изострят югославско-американските отношения, поради нарушаването на въздушното пространство на страната от американски самолети. Само за периода от 16 юли до 8 август 1946 г. те нарушават 172 пъти въздушното пространство на ФНРЮ³¹. Официалните протести от началото на 1946 г. са игнорирани от Вашингтон. През август при поредното нарушение на въздушното пространство на суверенна Югославия един самолет е свален, а друг е принуден да се приземи. Последва ожесточен дипломатически спор, в който Вашингтон дори заплашва да отнесе въпроса до Съвета за сигурност към ООН. Все пак югославското правителство прави първата крачка по смекчаване на

ситуацията. Последва икономически натиск върху федерацията от страна на Държавния департамент за постигането на политически отстъпки в полза на опозицията. Още през януари 1946 г. лидерът на Хърватската селска партия В. Мачек предлага услугите си на САЩ, срещу гарантиране на връщането му в Югославия. През лятото на 1946 г. Вашингтон застава в защита на друг бивш политик Д. Михайлович срещу когото се води съдебен процес в Белград. В САЩ е организиран “Комитет за справедлив съд над Д. Михайлович”, който развива открита антикомунистическа дейност. Американската преса публикува десетки материали в полза на колаборациониста и срещу югославското правителство³². На срещата в Ню Йорк (4 ноември–12 декември 1946 г.) окончателно се оформя текстът за мирния договор с Италия. По-голямата част от Юлийска Крайна се дава на Югославия, а другата зона се обявява за “свободна територия Триест” и се поставя под управлението на ООН³³. Във връзка с разделянето на окупационни зони на Австрия, СССР е заинтересован да окупира южната част на страната, където трябва да влязат Щирия и Каринтия. При това положение съветската зона ще граничи с Югославия и Италия, а не тази на някоя от западните държави, което предотвратява възможността за британска или друга намеса в югославските проблеми. При това положение Съветският съюз дава възможност за участие в окупацията на Австрия на неголеми югославски военни части³⁴.

Конституцията от 1946 г. дава статут на автономна област на Косово и Метохия в състава на Сърбия, за разлика от статута на Воеводина, като автономен край, където живеят над 500 хил. унгарци.³⁵ В резултат на окончателното определяне на границите на отделните републики, сръбското население се оказва най-ощетено. Голяма сръбска диаспора има в Хърватия, в Босна и Херцеговина и Черна гора. Територията пък на Сърбия е разделена на още една област и един край – автономни в рамките на републиката. При обсъждането на конституцията, се поставя въпросът за автономията на Далмация в състава на Хърватия, но той не е решен положително. Обсъжда се създаването на автономни единици и в другите републики. Например Моше Пияде стои зад идеята за създаването на сръбски автономни области в Хърватия и Босна и Херцеговина, или самата Босна и Херцеговина да стане автономен край в състава на Сърбия. Трима от най-влиятелните политици в страната Й. Б. Тито, А. Ранкович и М. Джилас, обаче отхвърлят тази идея³⁶.

Според конституцията от 1946 г. ФНРЮ е създадена на национален принцип – колкото нации, толкова и федерални единици (с изключение на Босна и Херцеговина, важна подробност, която 50 г. по-късно ще бъде една от фаталните предпоставки за разпадането на втора Югославия). В чл. 1 на Конституцията на народите се дава правото на самоопределение в това число и на отделяне. Този принцип носи по-скоро декларативен характер, доколкото “правото на отделяне” се разглежда като гаранция за равнопоставеност на югославските народи³⁷. Към националните малцинства в Югославия се отнасят българи, албанци, чехи, италианци, немци, румънци и цигани. Според статистиката техният брой по отношение цялото население

на Югославия през 1946 г. е 1,98 млн. към 15,77 млн., което прави 12,56%, а през 1953 г. то е 2,52 млн. към 16,94 млн. или 14,88%³⁸.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Лалков, М.** Югославия (1918–1992). Драматичният път на една държавна идея. С., 1999, с. 154.

² **Васильева, Н., В. Гаврилов** Балканский тупик?... Историческая судьба Югославии в XX веке. “Гез итерум” 2000, с. 162.

³ Заслужава да се припомни, че по това време Дража Михайлович е министър на войната в емигрантското югославско правителство. Във Форин офис много добре знаят това, поради което отказът той да бъде поддържан явно има сериозни мотиви.

⁴ Отношение России (СССР) с Югославией 1941–1945 гг. Документы и материалы. М., 1998, с. 204–205; Виж още по въпроса: **Палешутски К.** Националният въпрос в Югославската федерация.// Националните проблеми на Балканите: история и съвременност. София, 1992, с. 99–141.

⁵ **Гунев, Г., Илчев, И.** Уинстън Чърчил и Балканите. София, 1989, с. 200.

⁶ **Лалков, М.** Югославия (1918–1992)... с. 157; **Божилова, Р.** История на Хърватия. София, 1998, с. 331–332; **Голдщайн, И.** История на Хърватия. Издателство “ПИГМАЛИОН” 2003, с. 170–174.

⁷ **Божилова, Р.** История на Хърватия... с. 334–335.

⁸ **Романов, Вл.** Политика США по отношению к Югославии на заключительном этапе Второй мировой войны и в первые послевоенные годы (1944–1947). – Балканите в международните отношения 1944–1948. София, 1984, с. 123–124.

⁹ Пак там., с. 124.

¹⁰ **Гибанский, Л. Я.** Советский союз и новая Югославия 1941–1947. – Москва, 1987, 85–87, 92.

¹¹ **Гунев, Г., Илчев, И.** Уинстън Чърчил и Балканите. – София, 1989, с. 227–228.

¹² Преписка на председателя на Министерския съвет на СССР с президентите на САЩ и министър-председателите на Великобритания по време на Великата отечествена война 1941–1945. С., 1983, с. 269–271.

¹³ **Гибанский Л. Я.** Дипломатическая история Висского соглашения Тито-Шубашича. // Балканские исследования. вып. 3: Освободительные движения на Балканах. – Москва, 1978, с. 227–232; Виж още: **Романов, Вл.** Политика США по отношению ... с. 125.

¹⁴ **Гибанский, Л. Я.** Советский союз и... с. 98.

¹⁵ **Гиренко, Ю. С.** Советско-югославские отношения. М., Международные отношения, 1983., с. 101.; **Гибанский, Л. Я.** Советский союз и... с. 124.

¹⁶ Преписка на Председателя на Министерския съвет... с. 315–316; 656–657.

¹⁷ **Гиренко, Ю. С.** Советско-югославские отношения... с. 111–112. Виж повече по целия въпрос: Преписка на Председателя на Министерския съвет... с. 104–115.; **Гибанский, Л. Я.** Советский союз и... с. 122–124.

- ¹⁸ Виж по-подробно по въпроса **Гибианский, Л. Я.** Положение Югославии в 1945 г. в документах американских дипломатических публикаций. – Советское славяноведение, 1970, 1, с. 107–109.
- ¹⁹ Преписка на Председателя на Министерския съвет... с. 360–363.
- ²⁰ Пак там., с. 366–368.
- ²¹ Техеран, Ялта, Потсдам. Сборник документи. – София, 1982, с. 193; 206–207.
- ²² **Восточная Европа** в документах российских архивов 1944–1953 гг. Т. II. 1949–1953 гг. – Москва-Новосибирск 1998, 191–195; **Гиренко, Ю. С.** Советско-югославские отношения..., с. 124.
- ²³ **Джонлагич, А., Атанацкович, Ж., Пленча, Д.** Югославия во второй мировой войне. – Белград. 1967, 219–220.; В Италия спорната област се нарича Венеция-Джулия, а в Югославия – Юлийска Крайна. Виж **Васильева, Н., Гаврилов, В.** Балканский тупик?..., с. 190.
- ²⁴ **Гибианский, Л. Я.** Сталин и триестское противостояние 1945 г.: за кулисами первого международного кризиса холодной войны. Сталин и холодная война. – Москва, 1998, с. 46.
- ²⁵ Преписка на Председателя на Министерския съвет... с. 433–434; 740–743; 746–747; 748–751.
- ²⁶ Восточная Европа в документах..., с. 118–133.
- ²⁷ **Васильева, Н., В. Гаврилов.** Балканский тупик?..., с. 195.
- ²⁸ Виж по този въпрос: **Гибианский, Л. Я.** Потсдам и Югославия. – Новая и новейшая история. 1970, 4, с. 15 и сл.; **от същия:** Подготовка Потсдамской конференции и вопросы Юго-Восточной Европы. – Etudes balkaniques, No. 3 S., 1973, 29–31; **от същия:** Проблемы балканских стран на Потсдамской конференции. – Международные отношения на Балканах. – Москва, 1974, 189–195.
- ²⁹ Виж по въпроса **Гибианский, Л. Я.** Советский союз и новая Югославия 1941–1947 гг. – Москва, 1987, с. 182.
- ³⁰ **История** внешней политики СССР. Т. 2. – Москва, 1976, с. 38.
- ³¹ **Потехин, А. В.** Дипломатия США в Восточной Европе 1945–1950. – Киев. 1991, с. 77.
- ³² **Романов, В.** Политика США по отношению к Югославии на заключительном этапе Второй мировой войны и в первые послевоенные годы (1944–1947). – Балканите в международните отношения 1944–1948. София, 1984, с. 131–132.
- ³³ В резултат на дълго обсъждане се приема съветското предложение. Виж по въпроса: История на дипломатията. Т. 5, кн. 1. – София, 1978, с. 42–43, 47–49, 55.
- ³⁴ **Васильева, Н. В. Гаврилов** Балканский тупик?.. Историческая судьба Югославии в XX веке. – Москва, 2000, с. 198.
- ³⁵ **Гуськова, Е.** Албанский фактор кризиса на Балканах. – Москва, 2003, с. 12.
- ³⁶ **Voban, Lj.** Hrvatske granice od 1918 do 1993. – Zagreb, 1993, s. 51.
- ³⁷ **Voban, Lj.** Hrvatske granice od 1918 do 1993. – Zagreb, 1993, s. 51.
- ³⁸ **Гуськова, Е.** Национальная политика в странах формирующегося советского блока 1944–1948. – Москва, Наука, 2004, с. 450–451.
- ³⁸ Пак там., с. 453.